

INHOUD

Kotointi — ik ben het niet waard!

7

De grote prijs

10

Een zeepbel

31

De jeugd van tegenwoordig

49

Hodl

71

Chawe

91

Sprintse

108

Tevje gaat naar het land Israëls

126

Lech-lecho — Ga heen!

150

Wachalaklakkes — Glibberig

168

Nawoord van de vertaler

175

Woordenlijst

179

Verklaring Hebreeuwse citaten

182

KOTOINTI — IK BEN HET NIET WAARD!

*Een brief van Tevje de melkboer
aan de schrijver*

Alle respect voor mijn zeer beminde vriend reb Sjolem Aleichem, God geve u gezondheid en een goed leven samen met uw vrouw en kinderen, moge vreugde uw deel zijn waar u ook gaat of staat, amen sela!

Kotointi — ik ben het niet waard! moet ik u zeggen met de woorden die onze aartsvader Jakob — volgens de parsje van de Tora — richtte tot de God zijner vaders, toen hij optrok tegen Esau, vergeef me dat ik ze in één adem noem... en mocht deze vergelijking misschien niet opgaan dan bid ik u om vergeving, panië Sjolem Aleichem, ik ben maar een eenvoudig man. U weet heel wat meer dan ik, dus waar praten we over? Helaas, in een dorp vergroft een mens, wie heeft tijd om in een heilig boek te kijken of zich te verdiepen in een hoofdstuk van de Tora met commentaar van Rasji, waar of niet? Nog een geluk dat het zomer wordt, en de rijkelui uit Jehoepets weer naar hun datsja's hier in Boiberik komen. Ontmoet je tenminste weer eens een beschaafd mens en kun je een verstandig woord horen. Geloof me, als ik terugdenk aan de dagen dat u naast me zat in het bos en naar mijn narisje verhalen luisterde, dan betekent dat meer voor me dan een stapel geld! Ik begrijp niet waarom u zoveel plezier in mij heeft, u inlaat met een nietig schepsel als ik, en mij zelfs brieven schrijft. En al helemaal niet waarom u mijn naam in een boek zet en me opdist als de derde maaltijd op sjabbes, alsof ik ik-weet-niet-wie ben — dus mag ik met recht zeggen: *Kotointi — ik ben het niet waard!* Het is waar, ik ben een goede vriend van u, moge God mij een honderdste deel gunnen van

wat ik u toewens! U heeft, lijkt me, goed gezien hoe ik u ge-
diend heb in de voorspoedige jaren, toen u nog in die grote
datsja zat — weet u nog? — ik kocht voor u een koe voor vijftig
roebel, voor vijftenvijftig zou het al een spotkoopje geweest
zijn. Ai, gaf ze op de derde dag al de geest? Kon ik het helpen:
de andere koe die ik u leverde gaf er toch ook de brui aan? U
weet heel goed hoe ik daaronder geleden heb, ik liep rond als
een kip zonder kop. Wat mij betreft moge met Gods hulp het
mooiste en het beste ons deel zijn in het nieuwe jaar, en — zo-
als gezegd wordt — *moge hij onze dagen vernieuwen als vanouds*.
Dat God moge voorzien in mijn broodwinning en de gezond-
heid van mij en mijn paard — vergeef me dat ik ze in één adem
noem — en dat mijn koeien zoveel melk geven dat ik u zo goed
mogelijk kan blijven bedienen met mijn kaas en boter, zowel
u als alle rijkelui uit Jehoepets, geve God hun voorspoed en
welstand en alle goeds en geluk. En wat u betreft, vanwege
uw inspanningen mijnentwege en de eer die u mij bewijst met
uw boek, zeg ik u nogmaals: *Kotointi — ik ben het niet waard!*
Waarvoor verdien ik zo'n pluim op mijn hoed, zodat een hele
wereld plotseling gewaarwordt dat aan de andere kant van
Boiberik, niet ver van Anatevke, een jood woont die Tevje de
melkboer heet? Maar waarschijnlijk weet u best wat u doet,
verstand hoeft ik u niet bij te brengen, en schrijven kunt u
zelf wel, en wat alle andere zaken betreft verlaat ik mij op uw
nobele karakter, want u zult daar in Jehoepets van alles in het
werk stellen opdat uw boek mij een mooi extraatje voor mijn
levensonderhoud oplevert. Ik heb het, op mijn woord, hard
nodig op het ogenblik: ik voorzie dat wij spoedig — zo God
wil — een dochter gaan uithuwelijken, en als God ons — hoe
zegt u dat — het leven geeft, misschien wel twee dochters
tegelijk... Blijf intussen gezond en wees steeds gelukkig, dat
wensst u van ganser harte toe uw beste vriend

Tevje

Ja, bijna vergeten! Als het boek gereed is en u van plan bent mij wat geld te zenden, doe dat dan alstublieft naar Anatevke op naam van de rituele slachter. Ik gedenk daar in de winter tweemaal de jaardag van een gestorvene: eenmaal in de herfst voor *Pokrove*¹ en de andere keer rond *Novegod*² — ik heb er dan een vaste plaats in sjoel. En verder nog: stuur de gebruikelijke brieven aan mij direct naar Boiberik, aldus geadresseerd: *Peredat Gospodinoe Tevelioe Molotsjnaho Jevrej*³

1895

1 Pokrove — Russische feestdag van O.L.Vrouwe

2 Novy god — Russisch Nieuwjaar

3 Overhandigen aan de heer Tevje de joodse melkboer (Russisch)

DE GROTE PRIJS

*Een wonderlijk verhaal, hoe Tevje de melkboer, een man
zonder middelen maar rijk aan kinderen, plotseling in
één klap in de prijzen viel door een waanzinnig toeval,
dat verdient in een boek beschreven te worden.
Door Tevje zelf verteld en woord voor woord opgetekend.*

Mekimi mej-ofor dal,
mej-asjpois joriem evjoin.

Die den geringe opricht uit het stof,
den arme opheft uit het slijk.

(PSALM 113: 7)

Als je bent voorbestemd een grote prijs te winnen, hoort u panië Sjolem Aleichem, dan stroomt het je huis binnen, hoe zegt u dat ook alweer: *de duivel schijnt altijd op de grote hoop*, slimheid en handigheid komen er niet aan te pas. Maar als, God verhoede, het tegenovergestelde het geval is, dan kan je kletsen tot je blauw ziet, het helpt je als de sneeuw van vorig jaar. Zo luidt toch het gezegde: *aan wijsheid en goede raad heb je niks bij een slecht paard*. Een mens sappelt en beult zich af, ga vervolgens maar liggen — de vijanden van Tsion zij het toegewent — en sterf! Plotseling, je weet niet hoe en vanwaar, straalt het geluk aan alle kanten, zoals in de Tora staat geschreven: *revach we-hatsolo ja-amoid la-jehoediem*. Ik hoef het voor u niet te vertalen, maar het komt hierop neer: zolang ziel en lichaam nog één zijn, zolang er nog bloed in de aderen klopt, mag een jood de hoop niet verliezen. Uit eigen waarneming weet ik hoe de Allerhoogste me heeft geleid naar mijn huidige broodwinning, want hoe kom ik er anders toe

kaas en boter te gaan verkopen, terwijl mijn grootmoeders grootmoeder nooit in melkwaren heeft gehandeld? Het is waarachtig de moeite waard het hele verhaal van begin tot eind te horen. Ik ga hier maar 's even naast u zitten in het gras en laat intussen mijn paard grazen, want hoe zeggen we dat op sjabbes in ons ochtendgebed: *nisjmas kol chai — de ziel van al wat leeft zal uw Naam prijzen* — ook een paard is een schepsel Gods.

Om kort te gaan, het was omstreeks Sjevoeës, dat wil zeggen, laat ik u niks op de mouw spelden, een week of twee vóór het Sjevoeësfeest, en misschien ook wel een paar weken daarna. Vergeet niet, het is zo zoetjes aan, ik zal het u precies vertellen, wel een jaartje met een staartje geleden, met andere woorden op de kop af negen of tien jaar en misschien nog met een schep erbovenop. Ik was toen absoluut niet de man die u nu voor u ziet, dat wil zeggen, wel dezelfde Tevje maar toch ook weer niet, hoe noemt u dat, *dezelfde Jente maar anders gesluierd*. Wat ik bedoel? Ik was in die dagen — moge het u bespaard blijven — een driedubbele armoedzaaier, al ben ik vandaag, voor de duidelijkheid, nog steeds verre van rijk. Het verschil in rijkdom tussen mij en Brodski mogen u en ik samen deze zomer tot na Soekes verdienen, maar vergeleken met toen ben ik nu, laten we zeggen, een bemiddeld man, met een eigen paard en wagen en — oenbesjrieën — een paar melkkoeien en bovendien een koe die op kalven staat.

Er is geen reden tot klagen, iedere dag kaas en boter en verse room: arbeid van onze eigen handen, want we werken allemaal, niemand zit stil. Mijn vrouw, zij leve, melkt de koeien, de kinderen sjouwen de melkemma's, karnen de boter, en ikzelf, zoals u ziet, rijd iedere morgen naar de markt en bedien alle datsja's in Boiberik; je ontmoet deze en gene, allemaal notabelen uit Jehoepets, je maakt hier en daar een praatje en je voelt dat je ook een stukje mens bent die meetelt in de wereld, en geen — hoe zegt u dat — geen halve broddelaar. Om maar niet te spreken over de sjabbes, dan ben ik echt

een koning, ik blader in een joods boek, lees de parsje van de week, een stukje Targoem, Psalmen, Spreuken, beetje van dit en een beetje van dat, de hele mikmak. U kijkt me aan, panië Sjolem Aleichem, en u denkt vast bij uzelf: ‘Eh, die Tevje mag er wezen!’

Om kort te gaan, wat was ik u eigenlijk aan het vertellen? O ja, ik had het over de tijd dat ik met Gods hulp bittere armoede leed; driemaal daags – moge het alle joden bespaard blijven – stierf ik met vrouw en kinderen van de honger, het avondbrood niet meegerekend. Gezwoegd heb ik als een muilezel, ik sleepte een volle wagen met boomstammen uit het bos naar het spoor, de schande moge aan u voorbijgaan, voor dertig kopikes per dag, en dat nog niet eens elke dag, en daarmee moet je godbeware een huis vol rammelende magen voeden, mogen ze gezond blijven, en ook nog eens, vergeef me dat ik ze in één adem noem, een paard dat niks wil weten van Rasji, maar elke dag zonder veel smoesjes iets te kauwen moet hebben. Wat doet God? Hij is toch, zo zegt men, een *voeder en behoeder van alles* – hij bestiert zijn wereldje wijs en verstandig; en als hij ziet hoe ik zwoeg voor een stuk brood zegt hij: ‘Denk je soms, Tevje, dat het al het einde van de wereld is, en dat de hemel boven op je is gevallen? Pfoe, je bent een grote dwaas!’ En kijk, als God wil draait het rad van fortuin binnen een minuut de andere kant op en een helder licht straalt tot in alle hoeken; zoals wij in het nieuwjaarsgebed zeggen: *mi joroem oe-mi jisjofejl* – wie zal rijden en wie gaat te voet. De hoofdzaak is vertrouwen, een jood moet hopen, alleen maar hopen. Ach wat, zal je moeten lijden in die tussentijd? Daarvoor zijn wij joden toch op de wereld, zoals wij op feestdagen bidden: *atto bechartonoe – u hebt ons uitverkoren* – niet voor niets is de hele wereld jaloers op ons... Waarom ik dit allemaal zeg? Om te vertellen hoe God wonderen en mirakelen aan mij heeft verricht. Luister maar.

Eens op een mooie zomeravond rijd ik met mijn lege wagen door het bos naar huis. Mijn hoofd gebogen, mijn hart

vol duisternis. Mijn paardje, ocharm, komt nauwelijks vooruit, al geef ik hem ervan langs. ‘De duivel hale je, sjlemazzel,’ schreeuw ik, ‘met mij erbij! Voel ook maar eens aan den lijve, paard, wat het betekent een lange zomerdag te vasten als je bij Tevje in dienst bent.’ Rondom ons is het stil, iedere klap van de zweep weergalmt door het bos. De zon gaat onder, de dag komt aan zijn eind. De schaduwen van de bomen rekken zich uit en worden lang als de ballingschap. De duisternis valt en droefheid bekruipt mijn hart. Allerlei gedachten flitsen door mijn hoofd, allerlei gestalten van reeds lang gestorvenen komen me voor de geest. En dan denk ik aan thuis — ach en wee! In de kamer is het donker, de kinderen — mogen ze gezond zijn — naakt en blootsvoets, kijken nebbisj uit naar hun vader, die sjlemazzel. Misschien brengt hij een versgebakken brood mee naar huis, en wie weet een wit challetje. En zij, mijn ouwetje, moppert zoals een vrouw dat doet: ‘Kinderen moest ik hem baren, en nog wel zeven stuks, al kun je ze beter — moge God me niet straffen voor mijn woorden — levend verdrinken!’ Mooi om zulke praat te horen? Een mens is maar een mens, niet meer dan vlees en bloed, je maag kun je niet met woorden vullen. Pak je een stuk haring, krijg je trek in thee, en thee heeft suiker nodig, en suiker, zegt men, heeft Brodski. ‘Van een hap brood,’ zegt mijn vrouw, moge zij leven, ‘kan mijn maag wel afzien, maar zonder een glas thee,’ zegt ze, ‘ben ik ’s morgens vroeg al een dooie, want de baby,’ zegt ze, ‘zuigt de hele nacht de sappen uit mijn lijf!’

Intussen blijf je toch een jood, en het avondgebed is zeggend geen geit, het loopt niet weg, maar bidden moet je. Stel u voor, wat een mooie manier van bidden dat wordt: je gaat staan om het Achttiengebed uit te spreken, en op dat moment slaat het paard als een gek op hol, ik ren achter de wagen aan, trek de teugels stevig aan, al zingend ‘God van Abraham, God van Isaak, God van Jakob’, dat was mijn Achttiengebed! Terwijl ik nou juist van zins was met innig genoeg te bidden en met passie, zodat het mijn ziel wat zou verlichten.

Kort en goed, ik hol achter de wagen aan en spreek luid het Achttiengebied op zangerige toon alsof ik, vergeef me de vergelijking, voor de lezenaar in sjoel sta: *Mechalkejl chajjiem be-chesed* – *Gij die alle schepselen met liefde spijzigt* – zelfs die in het stof liggen, dood en begraven. Oi, denk ik bij mezelf, hoezeer lig ik in het stof! Hoe beroerd gaat het me! Nee, niet zoals die anderen, die rijke Jehoepetsers bedoel ik, die de hele zomer in Boiberik in hun datsja's zitten, eten en drinken en in weelde baden. Heer van de Wereld, waarom overkomt mij dit? Ik ben toch gelijk aan alle andere joden. Help, mijn God, *re'ej no be-onjejnoe* – *aanschouw onze ellende* – zie hoe wij ploeteren en trek u het lot aan van al die armoelijers, want wie zal naar ze omkijken als u het niet doet? *Refo'ejnoe we-nejrofej* – stuur ons uw medicijn, de pleuris hebben we zelf al... *borejch olejnoe* – *zegen ons met een goed jaar* – een oogst van alle soorten graan, rogge en tarwe en gerst. Hoewel, wat levert dat mij, sjlemazzel, welbeschouwd op? Wat heeft mijn paard er bijvoorbeeld aan of haver duur is of goedkoop? Maar foei, aan God stel je geen vragen, en zeker een jood moet alles voor lief nemen en zeggen: ook dit strekt ons tot zegen, kennelijk wil God het zo. En ik zing verder, *we-la-malsjiniem en de 'stikratn'* – *en wat de lasteraars betreft en de 'ristocraten'* die beweren dat er geen God is in de wereld, ze zullen vies op hun neus kijken als ze eenmaal boven aankomen. Ze zullen moeten lijden met rente, want God is een *sjoivejr oiviem* – *hij breekt zijn vijanden* en is een goede kassier, hij laat niet met zich sollen. Je moet hem benaderen met goede wil, hem smeken en toeroepen: Barmhartige, Goedgunstige Vader! *Sjma koilejnoe* – hoor onze stem, wees ons genadig, heb mededogen met mijn vrouw en kinderen, ze hebben nebbisj honger! Aanvaard uw geliefde volk Israël zoals voorheen in de dagen van de Tempel ten tijde van de priesters en de levieten...

En plotseling – halt! Mijn paard blijft staan. Ik beëindig vlug het laatste stukje Achttiengebied, sla mijn ogen op en zie... vanuit het bos komen twee merkwaardige figuren,

ongewoon en raar uitgedost, op mij af. Struikrovers, is het eerste dat bij me opkomt, maar ik herstel me meteen: 'Foei Tevje, ben je niet goed wijs! Denk na, je rijdt al zoveel jaar door dit bos, overdag en 's nachts, en nu denk je plotseling aan struikrovers? Wjo! roep ik tot mijn paard, ik verman mij en trakteeer hem op een paar fikse zweepslagen alsof er niets aan de hand is.

'Reb Jid! Oompje, luister!' roept een van die twee gestalten met de stem van een vrouwspersoon en zwaait met een zakdoekje. 'Sta even stil, wacht een ogenblikje, ga er niet als een haas vandoor, we zullen je godbeware geen kwaad doen!'

Aha, een boze geest! denk ik, en onmiddellijk zeg ik tegen mezelf: 'Rund met een paardenkop, waar tover jij ineens geesten en duivels vandaan?!' Ik houd mijn paard dus in, kijk nog eens goed naar die twee figuren: vrouwen. De ene een wat oudere met een zijden hoofddoek, de andere jonger met een pruik. Allebei rood aangelopen en bezweet.

'Goedenavond, wat een verrassing!' zeg ik luid, alsof ik in een beste stemming ben. 'Wat is er van uw dienst? Als u soms denkt bij mij iets te kunnen kopen, ik heb niets anders aan te bieden dan buikpijn die ik mijn vijanden toewens, een volle week hartkrampen, een lichte katzwijn, droge scheuten of natte sores, kortom een berg ellende.'

'Kalm, kalm,' gebaren ze, 'kijk hem nou eens tekeergaan! Wat een kerel, alleen al als je hem aanspreekt ben je je leven niet zeker! We willen,' zeggen ze, 'helemaal niets kopen, we willen u alleen maar iets vragen, misschien weet u de weg naar Boiberik?'

'Naar Boiberik?' vraag ik en doe alsof ik in de lach schiet, 'u had me net zo goed kunnen vragen of ik weet dat ik Tevje heet.'

'Zo? Heet u Tevje? Goeienavond dan, reb Tevje! Maar we begrijpen niet,' zeggen ze, 'wat er te lachen valt. Wij zijn hier vreemd, we komen uit Jehoepets en verblijven in Boiberik in een datsja. We zijn een eindje gaan wandelen en zwerven al